Gendži monogatari

a populární literatura období Edo

Marek Mikeš

MASARYKOVA
UNIVERZITA

#503

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

足利光氏
坂東彦三郎

Gendži monogatari a populární literatura období Edo

Případová studie díla Nise Murasaki inaka Gendži autora Rjúteie Tanehika

Marek Mikeš

MASARYKOVA UNIVERZITA

BRNO 2020

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Mikeš, Marek
Gendži monogatari a populární literatura období Edo : případová studie díla Nise Murasaki inaka Gendži autora Rjúteie Tanehika / Marek Mikeš. – Vydání první, elektronické. – Brno : Masarykova univerzita, 2020. – 1 online zdroj. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 503)
Anglické resumé
Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-210-9713-1 (online ; pdf)

* 821.521 * 82-91 * 82.05 * 82.091 * 808.543-027.21 * 82.09 * 82.07 * (520) * (048.8)
– Ryūtei, Tanehiko, 1783-1842. Nise Murasaki inaka Gendži
– Murasaki Shikibu, asi 973-asi 1014. Gendži monogatari
– japonská literatura – 19. století
– populární literatura – Japonsko – 19. století
– japonská literatura – 11. století
– literární parafráze
– literární inspirace
– naratologie
– literárněvědné rozbory
– interpretace a přijetí literárního díla
– monografie

821.521.09 - Japonská literatura (o ní) [11]

Recenzovali: Mgr. Sylva Martinásková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Mgr. Ondřej Hýbl, M.A., Ph.D. (Česko-japonská společnost, Divadlo kjógen)

Publikace vychází z disertační práce obhájené v roce 2019 na Ústavu Dálného východu (nynější Katedra sinologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Byla přepracována a upravena pro knižní vydání.

Na obálce byla použita fotografie:
Utagawa, Kunisada II. *Scene from Nise Murasaki Inaka Genji* [vertikální triptych]. 1864. At: Japanese Prints Collection, Arizona State University Art Museum, ASUM 2015.020.003 [online foto]. [cit. 24. 10. 2020]. Dostupné na: https://repository.asu.edu/attachments/172105/content/Kunisada-2015-020-003.jpg.

© 2020 Masarykova univerzita, Marek Mikeš

ISBN 978-80-210-9713-1
ISBN 978-80-210-9712-4 (brožováno)
ISSN 1211-3034
https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9713-2020

Obsah

1 ÚVOD 9
1.1 Ediční poznámka 11

2 DOSAVADNÍ VÝZKUM A TERMINOLOGIE 13
2.1 Ukotvení a vysvětlení základních pojmů 20
2.1.1 Populární parafráze děl klasické japonské literatury 20
2.2 Pojmy označující typy děl a tvůrčí strategie 24
2.2.1 Adaptace 24
2.2.2 Sekai a šukó 26
2.2.3 Parodie 28
2.2.4 Jacuši a mitate 32
2.2.5 Překlad 35

3 ZKOUMÁNÍ PŘÍBĚHŮ 38
3.1 Naratologie a její terminologie 38
3.2 Metodologická východiska 41
3.2.1 Analýza obsahové stránky 41
3.2.2 Analýza výrazové stránky 44
3.2.3 Poznámka k analýze vizuální složky děl 46

4 HISTORICKÉ POZADÍ 48
4.1 Knihtisk a raná parodická díla 48
4.2 Šíření *Gendži monogatari* tiskem 50
4.2.1 *Gendži monogatari* ve zkratce 51
4.2.2 Dílo *Onna Gokjó* autora Kogameho Masuhideho 53
4.2.3 Ihara Saikaku a *Gendži monogatari* 53
4.3 Kreativní parafráze přelomu 17. a 18. století 54
4.3.1 Mijako no Nišiki a *Fúrjú Gendži monogatari* 54
4.3.2 Okumura Masanobu a jeho *Gendži* 58
4.4 Další proudy ve zpracovávání *Gendži monogatari* 60
4.4.1 *Gendži monogatari* a *kokugaku* 62
4.5 Rjútei Tanehiko a *Nise Murasaki inaka Gendži* 63
4.5.1 *Nise Murasaki inaka Gendži* 68

5 *GENDŽI MONOGATARI* A POPULÁRNÍ LITERATURA OBDOBÍ EDO . . 79
5.1 Tvůrčí strategie v úvodních pasážích 80

5.1.1 Události 83
5.1.2 Postavy 85
5.1.3 Ilustrace 88
5.1.4 Shrnutí 95
5.2 První milostné dobrodružství hlavního hrdiny 95
5.2.1 Události 98
5.2.2 Postavy 101
5.2.3 Ilustrace 105
5.2.4 Shrnutí 108
5.2.5 Srovnání s *Fúrjú Gendži monogatari* 109
5.2.6 Srovnání s *Wakakusa Gendži monogatari* 111
5.3 Tragická smrt milenky – parafráze oblíbené pasáže 114
5.3.1 Události 117
5.3.2 Postavy 120
5.3.3 Ilustrace 125
5.3.4 Shrnutí 132
5.4 Suma a Akaši, bod zlomu 133
5.4.1 Události 134
5.4.2 Postavy 141
5.4.3 Ilustrace 145
5.4.4 Shrnutí 150
5.4.5 Srovnání s *Onna Gokjó* 150
5.5 Tamakazura a Tanehikův přístup ke konci díla 155
5.5.1 Události 155
5.5.2 Postavy 160
5.5.3 Ilustrace 163
5.5.4 Shrnutí 167
5.6 Celkové vyhodnocení analýzy 168
5.6.1 Tanehikova práce s *Gendži monogatari* a její proměny 168
5.6.2 Kreativní strategie přímo nesouvisející s úpravou textu *Gendži monogatari* 172
5.6.3 Vliv ostatních parafrází *Gendži monogatari* na *Nise Murasaki inaka Gendži* 174

6 PARAFRÁZE JAPONSKÉ KLASICKÉ LITERATURY V OBDOBÍ EDO 177
6.1 *Gendži monogatari* v průběhu období Edo 177
6.2 *Ise monogatari* v průběhu období Edo 178
6.3 Srovnání obou proudů 180

7 ZÁVĚR 182

SUMMARY 188

BIBLIOGRAFIE 190
Primární literatura 190
Sekundární literatura 191
Online zdroje 196

SEZNAM POUŽITÝCH OBRAZOVÝCH MATERIÁLŮ 197

SEZNAM TABULEK 201

REJSTŘÍK 202

1 ÚVOD

Na konci éry Bunsei (1818–1830), v době jednoho z několika vrcholů rozkvětu měšťanské kultury v období Edo (1600–1867), začalo vycházet dílo s titulem *Nise Murasaki inaka Gendži,* které svou bezprecedentní popularitou výrazně ovlivnilo populární kulturu své doby a pro svého autora, Rjúteie Tanehika, znamenalo vrchol jeho tvůrčí kariéry. Dle odhadovaného nákladu deset až patnáct tisíc vydaných kusů na díl[1] se dokonce pravděpodobně jednalo o nejpopulárnější prozaické dílo celého tokugawského období. Přesto však toto dílo je, či alespoň do nedávné doby bylo, relativně opomíjeno nejenom v akademických pracích.

Důvodem, proč dílu nebylo věnováno tolik pozornosti jako jiným, byť méně komerčně úspěšným dílům populární literatury období Edo, je dle mého názoru i fakt, že se jedná o dílo částečně derivativní. Jak napovídá titul, *Nise Murasaki inaka Gendži* se odkazuje na velmi slavné dílo *Gendži monogatari* (česky *Příběh prince Gendžiho*)[2] autorky Murasaki Šikibu. Co přesně si vlastně *Nise Murasaki inaka Gendži* ze své klasické předlohy bere, bude jedním z předmětů zkoumání této práce, ale již na úvod lze bezpečně říct, že inspirace heianským příběhem je značná. Z toho pak může pramenit obava, že se bude jednat o pouhé vulgární převyprávění obdivovaného příběhu či snad o pouhou parodii, což jsou představy, se kterými se lze setkat nejen v soudobých zdrojích, ale i v textech moderní doby věnujících se moderní literatuře. Ať jsou tyto námitky opodstatněné či nikoliv (v této práci se jimi zabývám později), nelze zapomínat na fakt, že originalita nebyla v období Edo ceněna do takové míry, jako je ceněna dnes, a že derivativnost díla nemusela být problémem, ale mohla být tvůrčím postupem.

1 Markus, *The willow in autumn: Ryūtei Tanehiko, 1783–1842*, 1992, s. 145–146.

2 Pod názvem *Příběh prince Gendžiho* v překladu Karla Fialy vyšlo dílo v češtině ve čtyřech svazcích mezi lety 2002 a 2008.

Tvůrčí postupy založené na dovedném či nápaditém zpracování existujících předloh jsou patrné a zdokumentované nejen ve vizuálním umění období Edo, ale můžeme je sledovat také v dobové populární literatuře, která byla ve své době s vizuálním uměním více či méně spjata. Právě identifikace a interpretace tvůrčích strategií, které Rjútei Tanehiko a potažmo i další autoři populární literatury období Edo využili při zpracovávání díla *Gendži monogatari*, je cílem této práce.

Analýza *Nise Murasaki inaka Gendži* a dřívějších parafrází *Gendži monogatari* nám prozradí mnoho o podstatě zkoumaných děl samotných, ale také o přístupu tehdejších autorů ke klasické literatuře a k tvorbě jako takové. *Gendži monogatari* samozřejmě nebylo jediným parafrázovaným dílem japonské klasické literatury, avšak pro analýzu se jeví z několika důvodů jako nejvhodnější. Zaprvé posloužilo jako předloha pro *Nise Murasaki inaka Gendži*, které stojí ve středu zájmu této práce a dokazuje, že pro derivativní dílo nebylo problémem získat obrovskou popularitu. Zadruhé se jedná o dnes nejznámější dílo klasické japonské literatury a za třetí bylo i z klasických prozaických děl období Heian jedním z nejparafrázovanějších.

Porovnáním *Nise Murasaki inaka Gendži* a dalších vybraných parafrází *Gendži monogatari* za využití prvků narativní analýzy budu schopen určit, jak se během období Edo proměnil narativ a narativní postupy v populárních dílech vycházejících z tohoto uznávaného heianského díla. Výsledkem bude popis strategií, které autoři při svém zpracovávání *Gendži monogatari* využili, a díky zkoumání vývoje těchto postupů budu také schopen vyhodnotit, v čem a do jaké míry je *Nise Murasaki inaka Gendži* unikátním dílem, kolik společného má s originálním *Gendži monogatari* a kolik s jeho populárními parafrázemi, jež mu předcházely. V závěru se pokusím získané informace zasadit do širšího kontextu, abych získal v rámci možností co nejucelenější obraz fenoménu populárních parafrází klasických děl japonské literatury v období Edo.

Základní výzkumná otázka této práce by se pak jednoduše dala formulovat takto: Jaké tvůrčí strategie při zpracovávání *Gendži monogatari* využil ve svém díle *Nise Murasaki inaka Gendži* Rjútei Tanehiko a jaký je vztah výsledného díla k jeho heianské předloze?

Abych mohl Tanehikovy tvůrčí strategie zasadit do kontextu dobové tvorby a vyhodnotit, do jaké míry je jeho přístup jedinečný, považuji za nutné se zabývat i dalšími populárními parafrázemi *Gendži monogatari* v období Edo, a proto se budu v menší míře věnovat i následujícím otázkám: Jaké tvůrčí strategie byly využity v dřívějších populárních parafrázích *Gendži monogatari* z období Edo? Je patrný vliv těchto děl na *Nise Murasaki inaka Gendži*? Lze sledovat kontinuální vývoj v parafrázování *Gendži monogatari*?

Nakonec, abych mohl výsledky svého bádání alespoň do jisté míry zobecnit, zabývám se okrajově i otázkami, zda lze v období Edo sledovat nějaké obecné trendy v populárních parafrázích klasické prózy z heianského období a zda je vznik *Nise*

Murasaki inaka Gendži vyvrcholením trendu parafrázování klasické japonské literatury, nebo se jedná o ojedinělé dílo.

Abych se dobral k odpovědím na uvedené otázky, představím nejprve ve druhé kapitole základní texty, které se zabývají *Nise Murasaki inaka Gendži* a dalšími parafrázemi klasické literatury (především *Gendži monogatari*), a budu se zabývat pojmy, které jsou pro označení takovýchto děl používány. Abych se dále mohl věnovat vztahu zkoumaných děl k jejich předlohám, ukotvím zde i řadu pojmů označujících jednotlivé tvůrčí strategie, jež mohou být využity.

Dále pak ve třetí kapitole představím metodu, kterou jsem zvolil pro analýzu zkoumaných děl, jež vychází z naratologické analýzy. Zde krátce představím východiska naratologie jako takové a zaměřím se především na to, jaké možnosti nabízí tento směr v práci s událostmi a postavami.

Deskriptivní čtvrtá kapitola předkládá data potřebná k zasazení zkoumaných děl do historického kontextu. Soustředím se zde především na zachycení vývoje (hlavně populárního) parafrázování *Gendži monogatari* v průběhu období Edo a blíže zde představuji jednotlivá zkoumaná díla a jejich autory.

Nejobsáhlejší pátá kapitola obsahuje analýzu vybraných částí populárních parafrází *Gendži monogatari* v čele s Tanehikovým *Nise Murasaki inaka Gendži*. Rozborem událostí vybraných úseků postupně identifikuji a interpretuji tvůrčí strategie využité v těchto dílech, čímž postupně získávám i obraz toho, jaký byl vztah jednotlivých děl k jejich předloze. Prezentací jednotlivých úseků *Nise Murasaki inaka Gendži* také čtenáři umožňuji získat bližší představu o díle jako takovém a své poznatky dokládám konkrétními příklady.

Šestá kapitola pak navazuje na závěry analytické části a je snahou zobecnit získané výsledky stručným porovnáním mých poznatků o parafrázích *Gendži monogatari* s poznatky o parafrázích díla *Ise monogatari* ze sekundární literatury a směřuje k závěru celé práce, který na tuto část navazuje.

1.1 Ediční poznámka

Při zápisu japonských pojmů a vlastních jmen využívám českou transkripci japonštiny a při prvním výskytu vlastních jmen (kromě jmen autorů sekundárních zdrojů, která budou dohledatelná v seznamu použité literatury) a méně běžných japonských výrazů uvedu i zápis ve znacích *kandži*. Vlastní jména uvádím dle japonského úzu v pořadí příjmení jméno (či rodové jméno a osobní jméno). Umělecká jména japonských autorů rovněž ponechávám v pořadí japonského originálu, a to i vzhledem k tomu, že o nich často nelze přemýšlet jako o kombinaci křestního jména a příjmení.

Hepburnovu transkripci japonštiny zachovávám v případě, že jde o zápis jména díla (zejména psaného v anglickém jazyce) nebo jména jeho autora, kde takováto

transkripce figuruje v originálních bibliografických údajích. V takových případech zachovávám i pořadí jmen v těchto údajích uváděné.

Protože pro řadu děl období Edo neexistuje zažitý překlad názvu (ani do angličtiny), budu v rámci jednotnosti u japonských děl vždy uvádět primárně název v japonštině. V případě, že název díla bude smysluplně přeložitelný, uvedu při jeho prvním výskytu i český překlad. Pokud nebude uveden zdroj překladu titulu, je překlad titulu můj vlastní.

Ačkoli se v teoretických pracích zabývajících se předmoderní japonskou literaturou často data uvádějí s odkazem na název éry tradičního kalendáře (tedy například ve formátu „12. rok éry Bunsei"), budu pro snadnější orientaci uvádět letopočty na základě přepočtu do gregoriánského kalendáře i s vědomím toho, že roky obou kalendářů nejsou přesně ekvivalentní.[3]

Překlady textů citovaných z jiných než česky psaných publikací jsou mé vlastní.

Tato kniha původně vznikla jako disertační práce v rámci mého doktorského studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Rád bych zde proto poděkoval svému školiteli Mgr. Martinu Tiralovi, Ph.D., za vedení a odborné rady, které mi poskytl. Za nepostradatelnou podporu děkuji i své manželce Johaně Mikešové a v neposlední řadě děkuji i prof. Rjóovi Akamovi a dr. Júko Kawauči, kteří mi pomáhali na mé výzkumné stáži na univerzitě Ricumeikan.

Mé díky patří také nadaci Japan Foundation, která tuto výzkumnou stáž umožnila.

3 V Japonsku se používal lunisolární kalendář a začátek a konec roku byl tak pohyblivý a nepřekrýval se s gregoriánským kalendářem. Například 12. rok éry Bunsei, kdy začalo vycházet *Nise Murasaki inaka Gendži*, by tak přesně odpovídal datům 4. 2. 1829 až 24. 1. 1830 gregoriánského kalendáře.

2 DOSAVADNÍ VÝZKUM A TERMINOLOGIE

Dílo *Gendži monogatari* 源氏物語 je pravděpodobně nejoceňovanějším (přinejmenším prozaickým) dílem klasické japonské literatury a bylo mu již odedávna věnováno nezměrné množství pozornosti nejen v akademických kruzích. Jeho populární parafráze v období Edo, kterým se v této práci budu věnovat, do nedávné doby nebyly v anglicky psané literatuře příliš zkoumány, avšak v posledních letech se objevilo hned několik prací, jež se jimi zabývají. V japonsky psané literatuře existuje zdrojů více, ale i přesto je překvapivě málo odborníků, kteří se tímto tématem zabývají.

Jak jsem avizoval v úvodu, dílo, kterému se budu v této práci věnovat nejvíce, je *Nise Murasaki inaka Gendži* 偐紫田舎源氏 (Vesnický Gendži falešné Murasaki).[4] V anglicky psané literatuře se jeho autorem Rjúteiem Tanehikem 柳亭種彦jako první výrazněji zabýval Andrew Lawrence Markus ve své monografii *The Willow in Autumn: Ryūtei Tanehiko, 1783–1842*, z roku 1992, kde jednu celou kapitolu věnoval i nejslavnějšímu spisovatelovu dílu. Jelikož je celá jeho monografie věnována obecnému představení života a díla Rjúteie Tanehika, jemuž se do té doby v anglicky psané literatuře nikdo takto rozsáhle nevěnoval, je i kapitola věnovaná *Nise Murasaki inaka Gendži* zaměřená především na obecné představení tohoto díla a jeho významu. Markus se nejprve zabývá vznikem díla a zabývá se původem myšlenky využít klasický japonský příběh. Když se snaží popsat charakter díla, vychází z pojmu *hon'an* 翻案 často používaného k označení tohoto díla v japonské

4 Winkelhöferová uvádí například název *Falešná Murasaki a venkovský Gendži* (Winkelhöferová, *Slovník japonské literatury*, 2008, s. 244) a Švarcová *Nepravá Murasaki a venkovský Gendži* (Švarcová, *Japonská literatura 712–1868*, 2005, s. 171). Takovéto interpretace na základě názvu vyloučit nelze, ale z obsahu můžeme soudit, že ona Falešná Murasaki (mimo jiné název levné barvy) je i fiktivní autorkou díla, což je důvod, proč jsem se rozhodl pro uvedený překlad.

literatuře. Markus tento pojem interpretuje jako „překlad nebo transpozici *Příběhu prince Gendžiho* do *sekai* čili ‚světa' pozdního patnáctého století."[5] Poté, co stručně představí příběh celého díla, věnuje se jeho předobrazům, a to nejen vztahu ke *Gendži monogatari*, ale také tomu, jak Tanehiko v díle kombinuje různé historické a kulturní reálie, a tomu, jaký vliv mělo na jeho dílo divadelní umění, především pak divadlo *kabuki*. Po analýze různých sfér Tanehikovy inspirace zkoumá autorův přístup k tvorbě *Nise Murasaki inaka Gendži*, přičemž vychází z rozboru samotného díla, z Tanehikových reflexí své tvorby a pozastavuje se též u myšlenek Jamagučiho Takešiho. Závěr kapitoly je pak věnován kritice díla ze strany autorova současníka a konkurenta Kjokuteie Bakina 曲亭馬琴.

V posledních letech se dílem *Nise Murasaki inaka Gendži* zabýval Michael Emmerich, který o něm napsal kapitolu v kolektivní monografii *Envisioning* The Tale of Genji*: Media, Gender, Cultural Production* z roku 2008, kde popisuje Tanehikovo dílo s ohledem na jeho přitažlivost pro publikum své doby, popisuje některé autorovy tvůrčí postupy a nastiňuje svou myšlenku, že *Nise Murasaki inaka Gendži* díky své obrovské popularitě hrálo významnou roli pro kanonizaci samotného *Gendži monogatari*. Tuto myšlenku dále rozvádí ve své monografii *The Tale of Genji: Translation, Canonization, and World Literature* z roku 2013, jejíž dobrá polovina je věnována právě dílu *Nise Murasaki inaka Gendži*, v níž Emmerich rovněž přemýšlí nad tím, jak vlastně dílo bylo původně čteno, vyzdvihuje důležitost jeho materiální formy a předkládá svou domněnku, že se změnou formátu pod vlivem přijetí západního knihtisku dílo přestává působit tak, jak působilo na své původní publikum.

Jak v *Envisioning The Tale of Genji: Media, Gender, Cultural Production*, tak v *The Tale of Genji: Translation, Canonization, and World Literature* najdeme i zamyšlení nad podstatou parafrází *Gendži monogatari*. Haruo Shirane, editor prvně jmenovaného díla, které se zabývá recepcí a kulturní produkcí *Gendži monogatari* v průběhu dějin, ve své úvodní kapitole s titulem *The Tale of Genji and the Dynamics of Cultural Production: Canonization and Popularization* tuto kulturní produkci stručně shrnuje a hovoří například o „čtenářské" a „spisovatelské" recepci, kdy tou první chápe takový přístup, který klade důraz především na četbu, interpretaci a předávání díla dále. Do této kategorie řadí sebrané rukopisy, komentáře, poznámkované a komentované edice, kritiky, studie, genealogie postav, chronologie, učebnice a antologie. Spisovatelská recepce je pak podle Shiraneho zdrojem pro literární produkci, v rozsahu od stylistického vzoru po objekt různých aluzí, parodií, pastišů, přehledů, adaptací a překladů. Shirane také zmiňuje, že *Gendži monogatari* bylo základem pro přetvoření *(basis for re-creation)* v řadě rozličných médií, a upozorňuje, že specifickým rysem tohoto díla je právě to, že je bohatě zpracováváno

5 Markus, 1992, s. 128. *Sekai* je pojem používaný často v souvislosti se zasazením her divadla *kabuki* do různých světů a budu se mu později věnovat.

jak čtenářsky, tak spisovatelsky.[6] V podstatě synonymně k těmto dvěma přístupům pak působí koncept pietistických a kanibalistických překladů či recepcí, který si Shirane vypůjčuje od Serge Gavronského[7]. Shirane tvrdí, že dynamika *ga/zoku,*[8] která je v populární literatuře období Edo přítomna často, byla kanibalistická tím, že „vysoký" klasický text adaptovala na „nízkou" dobovou realitu.[9] Dílo *Nise Murasaki inaka Gendži* Shirane popisuje buď jednoduše pomocí slova *gókan* 合巻, což je dobový název žánru/formátu díla, nebo je označuje za smíšeninu různých děl, období a postav.[10]

V publikacích, jež se zabývají dějinami či encyklopedickým přehledem japonské literatury, bývá, pokud vůbec, Rjútei Tanehiko a jeho dílo zmiňován často pouze telegraficky. V této kategorii se mu snad nejrozsáhleji věnuje Donald Keene, který mu ve svém *World Within Walls* zaměřeném na literaturu období Edo věnuje několik stránek, jež zakončuje tvrzením, že Tanehikova „současná verze" (latter-day version) *Gendži monogatari* byla ve své době populární, ale modernímu čtenáři nemá prakticky co nabídnout, když například tvrdí, že „nekonečné zápletky spíše nudí, než aby zaujaly"[11]. *The Princeton Companion to Classical Japanese Literature* je ve svém záznamu o Tanehikovi významně stručnější, avšak podobně kritický, když uvádí, že *Nise Murasaki inaka Gendži* „není adekvátní odpovědí na *Gendži monogatari*, ale není ani neumělou parodií," a zjevně pod vlivem kritiky autorova rivala Kjokuteie Bakina uvádí, že se Tanehiko Bakinovi jako autor nemohl rovnat.[12] Kato Shuichi se například ve své známé sérii *A History of Japanese Literature* z roku 1983[13] o Tanehikovi vůbec nezmiňuje.

V českých přehledech japonské literatury se o Tanehikovi a jeho dílu mnoho podrobností nedozvíme. Miroslav Novák věnuje ve svých skriptech *Japonská literatura I.* jeden odstavec autorovi a jeden jeho nejslavnějšímu dílu, kde je popisuje a přirovnává k v té době populárním „překladům, úpravám a napodobením" čínských příběhů.[14] Zdenka Švarcová ve svém díle *Japonská literatura 712–1868* dílo zmiňuje prakticky pouze v jedné větě, kdy je řadí mezi parodickou literatu-

6 Markus, 1992, s. 9.

7 Tamtéž, s. 40.

8 Lze přeložit jako *vznešený/lidový* – o této dynamice se zmíním podrobněji později.

9 Shirane, The Tale of Genji and the Dynamics of Cultural Production: Canonization and Popularization, 2008, s. 41.

10 Na straně 8 je to „a *gōkan* mélange of characters and historical periods", na straně 37 pak „a unique hybrid of different texts and historical periods (Heian, Muromachi, and Edo)." Shirane, 2008.

11 Keene, *World Within Walls*, 1999, s. 433.

12 Miner; Odagiri; Morell, *The Princeton Companion to Classical Japanese Literature*, 1998, s. 222.

13 V roce 1983 vyšel díl věnující se literatuře období Edo s podtitulem *The Years of Isolation*. Shuichi, *A History of Japanese Literature*, 1983.

14 Novák, *Japonská literatura I.*, 1989, s. 123.

ru.[15] *Slovník japonské literatury* Vlasty Winkelhöferové pak Tanehikovi věnuje jednu necelou stranu a „*Falešnou Murasaki a venkovského Gendžiho*“ označuje za „druh parodické adaptace klasického Příběhu o Gendžim“.[16] Je tedy patrné, že dílu, s ohledem na to, jaký význam mělo ve své době, nebylo ve srovnání s jinými věnováno mnoho pozornosti, a že ani uváděné informace nejsou ve shodě. Problému parodičnosti jednotlivých zkoumaných děl se budu věnovat později, ale ani pojem *adaptace*, asi nejběžnější překlad termínu *hon'an*, používaného v nejvýznamnějších japonských pracích o *Nise Murasaki inaka Gendži*, není přijímán bez výhrad.

Problematičnosti označení adaptace se věnuje podrobněji Emmerich, který říká, že „*Inaka Gendži* není derivativní adaptací *Gendžiho*. Je to neobyčejně bohaté, hravé a erudované zpracování (reworking) okouzlující směsi dřívějších textů, obrazů a zápletek.“[17] Emmerich tvrdí, že jak překlad, tak adaptace jsou vlastně způsoby, jak číst text.[18] Tedy, že čtenář se může i nemusí rozhodnout ten či onen text číst jako adaptaci textu jiného. Emmerich často operuje s pojmem *náhrada* (replacement), jehož použití vysvětluje takto:

> Toto mám především na mysli, když mluvím o „nahrazování“ textu: kanonizaci jako kontinuální nahrazování kanonických textů novými, odlišnými verzemi sebe samých, které neodpovídají pouze potřebám autoritativních institucí, jejichž zájmem je zachování a rozšíření jejich vlastních hodnot a ideologií, ale také potřebám jejich konzumentů; literární kánon jako ohromnou výstavní síň dvojníků, řadu zástupných symbolů.
>
> V reálném světě skutečně náhrady nemusejí být doslovné překlady nebo ani překlady, jež nahrazují slovo obrazem: stačí jakýkoli text nebo objekt, pokud svým čtenářům nebo konzumentům umožní podílet se na společenském aktu oceňování příběhu, který má reprezentovat.[19]

Když potom zpochybňuje myšlenku, že *Nise Murasaki inaka Gendži* bylo čteno jako adaptace, odůvodňuje to právě tím, že běžný čtenář té doby pravděpodobně neznal *Gendži monogatari* natolik, aby pro něj, alespoň zpočátku, *Nise Murasaki inaka Gendži* mohlo představovat jeho náhradu.[20]

V japonštině pochopitelně existuje více zdrojů, jež se *Nise Murasaki inaka Gendži* zabývají, ale ucelených rozsáhlejších zdrojů také není mnoho. Uznávaným a často citovaným autorem je již zmiňovaný Jamaguči Takeši, který byl aktivní pře-

15 Švarcová, *Japonská literatura 712–1868*, 2005, s. 171.

16 Winkelhöferová, *Slovník japonské literatury*, 2008, s. 244.

17 Emmerich, The Splendor of Hybridity, 2008, s. 213.

18 Emmerich, *The Tale of Genji: translation, canonization, and world literature,* 2013, s. 34.

19 Tamtéž, s. 11.

20 Tamtéž, s. 34–35.

devším ve dvacátých letech 20. století, kdy vydal řadu studií o populární literatuře období Edo a jejích autorech, včetně Tanehika. V roce 1928 editoval vydání *Nise Murasaki inaka Gendži*, kde vyšly i nedokončené a dříve nevydané kapitoly 39 a 40. V jeho sebraných spisech můžeme nalézt značný objem textu, který se rovněž tomuto dílu věnuje, konkrétně hlavně obecné pojednání *Nise Murasaki inaka Gendži ni cuite* (O Nise Murasaki inaka Gendži) a další stati.[21]

Do dnešní doby jedinou studií, jež se dílem zabývá v rozsahu celé knihy, je *Gendži monogatari Nise Murasaki inaka Gendži hikaku ronkó* (tedy Srovnávací studie Gendži monogatari a Nise Murasaki inaka Gendži) z roku 1976, ve které její autor Satú Kaneharu detailně porovnává obě díla se zaměřením především na Tanehikův přístup k práci s textem *Gendži monogatari*, na problémy, které musel řešit při převodu díla do odlišné formy pro odlišné publikum, a na to, jak se liší hodnoty, na kterých jsou obě díla založena, a jak byla díla jejich působením ovlivněna. Poslední, rozsáhlá část monografie, je potom věnována detailnímu srovnání ženských postav, se kterými se hlavní hrdinové obou děl setkávají.[22]

Jiným parafrázím, kterými se budu v této práci zabývat, se věnuje v posledních letech Rebekah Clements. Ve svých článcích *Rewriting Murasaki: Vernacular Translation and the Reception of* Genji Monogatari *during the Tokugawa Period* z roku 2013 a *Cross-dressing as Lady Murasaki – Concepts of Vernacular Translation in Early Modern Japan* z roku 2014 se zabývá díly, která chápe jako překlady *Gendži monogatari* do lidového jazyka (používá pojem „vernacular translations“) a analyzuje přístupy jejich autorů, jak co se týče samotného převodu heianského příběhu do modernějšího jazyka, tak co se týče jejich reflexe vlastní činnosti.[23] Své bádání Clements zúročuje v monografii z roku 2015 o překladatelské aktivitě v období Edo s titulem *A Cultural History of Translation in Early Modern Japan*, kde autorka argumentuje, že překladatelská tradice v Japonsku nezačala s obdobím Meidži, ale že má hlubší kořeny, které jsou patrné právě v období Edo. Ačkoliv je její bádání zaměřeno na historii překladu, přináší řadu velmi důležitých postřehů, k nimž se v průběhu práce vrátím.

V kapitole věnované překladům z klasické do aktuálnější japonštiny, což je podle Clements mimochodem oblast, která byla v bádání o překladech doposud zanedbávána,[24] se autorka věnuje nejvíce „lidovým překladům“ *Gendži monogatari*, jichž nalézá největší množství, ale do svého bádání zahrnuje kromě sbírek poezie *Kokin wakašú* 古今和歌集(Sbírka starých a současných básní)[25] a *Ogura hjakunin*

21 Viz Jamaguči, *Jamaaguči Takeši zenšú dai jonkan*, 1972.

22 Viz Satú, *Gendži monogatari Nise Murasaki inaka Gendži hikaku ronkó*, 1976.

23 Viz Clements, Vernacular Translation and the Reception of *Genji Monogatari* during the Tokugawa Period, 2013 a Clements, Cross-dressing as Lady Murasaki – concepts of vernacular translation in early modern Japan, 2014.

24 Clements, *A Cultural History of Translation in Early Modern Japan*, 2015, s. 6.

25 Překlad názvu podle Švarcová, 2005, s. 206.

iššu 小倉百人一首 (Sto básní od sta básníků z Ogury)[26] i další heianský příběh *Ise monogatari* 伊勢物語 (Příběhy z Ise).[27] Ve snaze zmapovat změny v přístupu zpracovávání klasických děl se přístup Clements podobá přístupu mému, avšak zčásti se liší penzem zkoumaných děl. Clements o textech, které zkoumá, říká, že „jde většinou o reflexe zdrojového textu v jiném jazykovém médiu, které ponechávají většinu dějové linky nebo podstaty obsahu vcelku (například parodie tak nejsou hlavním předmětem zájmu této studie).“[28] Zatímco pro Clements je tedy kritériem výběru relativní věrnost originálu (byť například zkrácená vydání ze svého zkoumání vyčleňuje) a snaha autora zprostředkovat těžko srozumitelný text novému publiku, pro mne bude rozhodující především populárnost díla, což je kritérium, které osvětlím později.

Těmto lidovým překladům, jak je nazývá Clements, se jiné anglické texty ve významnější míře prakticky nevěnují. Japonských zdrojů je opět pochopitelně více, avšak soustředěná snaha o zkoumání těchto děl ve větším měřítku, a ne jenom izolovaně, je nepatrná. Prací, která se nejvíce tematicky blíží mému záměru, je článek *Kinsei zenki šósecu to* Gendži monogatari – Fúrjú Gendži monogatari *wo čúšin ni* (Novely první poloviny předmoderní doby a *Gendži monogatari* — zaměřeno na *Fúrjú Gendži monogatari*) od Kawamoto Hitomi, která vybraná díla analyzuje ve vztahu k originálnímu *Gendži monogatari* a podrobuje zkoumání i postupy jejich autorů. [29] Tento článek je součástí monografie *Kóza Gendži monogatari kenkjú dai gokan: Edo džidai no Gendži monogatari* (Sborník výzkumu *Gendži monogatari*, díl pátý, *Gendži monogatari* v období Edo), která se zabývá parafrázemi *Gendži monogatari* napříč různými žánry produkovanými v období Edo od divadelní přes prozaickou a poetickou tvorbu až po odborné práce. Kvůli takovéto vysoké žánrové rozmanitosti se tu však populární literatury, jak ji vnímám já, přímo týká jen výše zmiňovaný článek a jeden další článek zaměřený na *Nise Murasaki inaka Gendži*.

V japonské odborné literatuře se obecně *Gendži monogatari* v období Edo věnují i další monografie, jako je kolektivní monografie editovaná Suzukim Ken'ičim *Gendži monogatari no hensókjoku – Edo no širabe* (Variace *Gendži monogatari* — průzkum období Edo),[30] která se zabývá vlivem *Gendži monogatari* na řadu literárních děl různých žánrů, jeho zpracováními v učených spisech a nakonec i jeho vlivem na produkty materiální kultury období Edo. Článků relevantních pro mou práci je zde opět relativně málo. Kromě *Nise Murasaki inaka Gendži* je tu rozebírán například vliv *Gendži monogatari* na populární dílo Ihary Saikakua 井原西鶴*Kóšoku*

26 Překlad názvu podle Winkelhöferová, 2008, s. 101.

27 Překlad názvu podle Švarcová, 2005, s 182.

28 Clements, 2015, s. 15.

29 Viz Kawamoto, Kinsei zenki šósecu to *Gendži monogatari — Fúrjú Gendži monogatari* wo čúšin ni, 2007.

30 Viz Suzuki, *Gendži monogatari no hensókjoku – Edo no širabe*, 2003.

ičidai otoko 好色一代男 (Největší rozkošník)[31] a další díla určená pro širší čtenářstvo, avšak tyto vlivy nejsou vždy dostatečně silné pro to, aby bylo možné díla zařadit mezi parafráze původního heianského příběhu. Monografie Šimizu Fukuko nazvaná *Gendži monogatari hanpon no kenkjú* (Výzkum *Gendži monogatari* v tisku z dřevěných štočků) je také důležitým zdrojem, který se věnuje především různým edicím *Gendži monogatari* včetně zjednodušených a ilustrovaných, avšak drží se pouze v mantinelech děl, která lze označit za edice samotného *Gendži monogatari*, ne však za jeho parafráze. Přesto z něj budu čerpat informace o počátcích vydávání *Gendži monogatari* a o raném vývoji doprovodných ilustrací.

Existují i díla zaměřená na *Ise monogatari* a jeho změny a recepci v období Edo. Jako příklad lze uvést opět dílo Suzukiho Ken'ičiho *Ise monogatari no Edo: koten imédži no džujó to sózó* (Edo Ise monogatari: přejímání a tvorba klasického obrazu)[32] či novější dílo nazvané *Ise monogatari sózó to hen'jó* (*Ise monogatari*, tvorba a proměny).[33] Ale i u druhé zmíněné monografie v zásadě platí, že zaměření na populární literaturu je spíše marginální a omezuje se jen na několik málo kapitol. Ve světle výše uvedeného bych se dokonce odvážil tvrdit, že v současné době jsou populární parafráze klasické literatury v období Edo téma, které momentálně nachází větší odezvu na Západě než v Japonsku.

Pokud je mi známo, doposud nevznikla studie, která by se snažila souhrnně zmapovat proměny populárních parafrází, a porovnávat tak ve větší míře parafráze z počátku 18. století (těmi hlavně se zabývá Clements) s *gókanem* typu *Nise Murasaki inaka Gendži*, který vznikl více než o sto let později. Vysvětluji si to tím, že díla nemají jednoznačnou historickou spojitost a vysledovat mezi nimi jednoznačné návaznosti či vzájemné vlivy není jednoduché. Jedná se o díla, která vznikala za odlišných podmínek odlišnými způsoby, ale pokud se budeme na věc dívat z hlediska vývoje samotných příběhů a způsobu jejich vyprávění, domnívám se, že parafráze klasických narativních textů jsou velmi zajímavým materiálem v tom, že přeci jen mají jednoznačně společný vzor, což umožní zřetelněji vidět očekávatelné rozdíly, které by jinak mohly být vysvětleny například pouhou rozdílností námětů. Jaká díla tedy nakonec budou předmětem mého zkoumání, se pokusím definovat níže spolu s vyložením základních pojmů. Ve čtvrté části práce pak představím jednotlivá díla podrobně.

31 Překlad názvu podle Švarcová, 2005, s. 180.

32 Viz Suzuki, *Ise monogatari no Edo: koten imédži no džujó to sózó*, 2001.

33 Viz Jamamoto; Mostow, *Ise monogatari sózó to hen'jó*, 2009.